

Uniwersytet Warszawski
Wydział Historyczny

Justyna Lijka

Malarz zabytków przeszłości – pejzażysta?
Twórczość gdańskiego romantyka Johanna Carla Schultza (1802–1873)

Praca doktorska
napisana pod kierunkiem
Prof. dr. hab. Andrzeja Pieńkosa
w Instytucie Historii Sztuki
Uniwersytetu Warszawskiego

Warszawa 2022

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Malarz zabytków przeszłości – pejzażysta? Twórczość gdańskiego romantyka Johanna Carla Schultza (1802–1873)

Malarz Johann Carl Schultz należał do luminarzy gdańskiej (pruskiej) kultury XIX wieku i na trwałe zapisał się w pejzażu kulturowym nadbałtyckiego miasta. Kształcił się miejscowej Szkole Sztuk Pięknych i Rzemiosł pod kierunkiem Johanna Adama Breysiga, następnie w berlińskiej Akademii Sztuk Pięknych oraz w Monachium u wedytysty Domenica Quaglio. Jako stypendysta gdańskiego Towarzystwa Pokoju w latach 1824–1828 przebywał we Włoszech. Po krótkim epizodzie berlińskim w roku 1832 powrócił do Gdańska i rozpoczął pracę w Szkole Sztuk Pięknych. W roku 1836 współtworzył Gdańskie Towarzystwo Sztuk Pięknych (Danziger Kunstverein) a dwadzieścia lat później Stowarzyszenie na rzecz Zachowania Starodawnych Budowli i Zabytków Sztuki Gdańska (Verein zur Erhaltung der alterthümlichen Bauwerke und Kunstdenkmäler Danzigs).

Jako artysta specjalizował się w malarstwie pejzażowym i zabytków architektury. Do początku lat trzydziestych dominowały w twórczości Schultza widoki miast i zabytków architektury włoskiej i niemieckiej – miejsc, które odwiedził w czasie artystycznych wędrówek i studiów, porównując tradycję Południa i Północy. Po tej cezurze kontynuował malowanie widoków krajobrazu kulturowego Italii ale w jego *oeuvre* pojawiły się także widoki rodzinnego Gdańska i zabytków prowincji pruskiej. Był jednak nie tylko wytrawnym portrecistą dawnej architektury ale także niestrudzonym badaczem jej historii, admiratorem i znawcą. Pisał ważne artykuły oraz rozprawy na temat sztuki nadbałtyckiego miasta i z zaangażowaniem walczył o zachowanie najcenniejszych zabytków architektury Gdańska, podkreślając ich niepowtarzalną, ponadregionalną, artystyczną wartość. Historyczna wiedza, erudycja i świadomość kulturowego znaczenia portretowanych miejsc – zabytków architektonicznych (w pejzażu z perspektywy ogólnej, w kontekście urbanistycznym tudzież w całkowitym zbliżeniu) wpływały na dokonywany przez niego wybór motywu plastycznych przedstawień. W swojej twórczości artystycznej odwoływał się do dawnych form i tradycji. Nie tworzył nowej ikonosfery i nie prowadził eksperymentów warsztatowo-formalnych. Jego twórczość stanowi ogniwo w długim ciągu *Heimatkunst* – realistycznego malarstwa pejzażowego i wedytowego, którego korzenie formalne wyrastają z twórczości artystów holenderskich XVII stulecia, a przesłanie ideowe sięga patriotycznych uniesień romantyków nad pięknem rodzimego krajobrazu kulturowego po wojnie wyzwolenczej z Napoleonem. Z romantycznej myśli czerpie miłość do ojczyzny i trwałe przekonanie o potrzebie upamiętniania architektonicznych świadectw przeszłości – widzialnych znaków historii i tradycji. Z kultury mieszczańskiego *biedermeieru* zaś sentymentalizm i skłonność do drobiazgowości w odtwarzaniu detalu. Twórczość gdańszczyzanina ma charakter

archiwizacyjny (rejestruje obraz teraźniejszości) a zarazem retrospektywny, nawiązując do wciąż żywych w kulturze materialnych symboli przeszłości. Nosi w sobie poetykę i piętno jego osobowości artystycznej, ukształtowanej przez wybitnych nauczycieli – Johanna Adama Breysiga, Johanna Erdmanna Hummla, Karla Friedricha Schinkla czy też Domenica Quaglio ale przede wszystkim koncentruje się na historycznym znaczeniu i właściwościach artystycznych portretowanego przedmiotu jako ważnego elementu dziedzictwa kulturowego.

Twórczość plastyczna Schultza zdaje się być wciąż mało rozpoznana, choć postać dyrektora i profesora Szkoły Sztuk Pięknych pojawia(ła) się na kartach wielu opracowań naukowych. Zachowana do dziś w europejskich zbiorach muzealnych spuścizna artystyczna gdańskiego profesora jest zaledwie częścią z wykonanych przezeń prac malarskich, rysunkowych i graficznych. Jeszcze w obecnej chwili zarówno w polskiej, jak i niemieckiej literaturze przedmiotu twórczość ta, poprzez swój weryzm i drobiazgowość w oddaniu szczegółów, zwłaszcza w kontekście jego *opus magnum* – albumu widoków starego Gdańska i widoków zamku malborskiego z czasów tzw. romantycznej restauracji, omawiana jest najczęściej w kategoriach źródła ikonograficznego, jako wizualny dokument epoki, gdzie nośnikiem głównych treści jest sam portret przedmiotu, służący jako baza, punkt wyjściowy do planowanych prac rekonstrukcyjnym lub badaniom z zakresu historii kultury materialnej.

Istotą niniejszych rozważań jest spojrzenie na twórczość gdańskiego malarza z nieco szerszej perspektywy, w odniesieniu do kultury artystycznej epoki oraz ogólnych tendencji w rozwoju malarstwa pejzażowego i weduty. Zgromadzony w trakcie kwerendy materiał badawczy – zdaniem autorki rozprawy – jest reprezentatywnym fragmentem intensywnej aktywności twórczej Schulza, umożliwiającym podjęcie próby nakreślenia jego artystycznego profilu oraz miejsca w sztuce Pruskiej dziewiętnastego stulecia. Praca składa się z dwóch, wzajemnie się dopełniających części: części syntetycznej oraz katalogu jego prac.

W części syntetycznej dysertacji została omówiona twórczość artystyczna gdańszczyzanina z kilku perspektyw badawczych. Po pierwsze, w paraleli do ideowych, intelektualnych i historycznych uwarunkowań ówczesnej epoki. Po drugie, w aspekcie lokalnej kultury historycznej, wyrosłej na gruncie romantycznej myśli i zrodzonej w Oświeceniu postawy „starożytniczej”. Ponadto autorka ukazuje tę twórczość w perspektywie rozwoju sztuki niemieckiej, jak i w perspektywie tradycji gdańskiego środowiska artystycznego; w aspekcie szczegółowych odniesień dotyczących preferowanej przez artystę tematyki i kulturowego znaczenia portretowanego miejsca oraz w nawiązaniu do ogólnych tendencji w rozwoju uprawianego gatunku malarstwa i społecznej funkcji weduty.

Katalog zaś, będący próbą rekonstrukcji zbioru prac przypisywanych Schultzowi z zakresu malarstwa, rysunku i grafiki, został podzielony na trzy części: katalog dzieł zachowanych, dzieł utraconych i portretów artysty.